

Arany János, a hivatalnok*

Arany János hosszú hivatalnoki pályafutásának állomásai közül kétségkívül a Magyar Tudományos Akadémia Titoknoki – később Főtitkári – Hivatalának 1865 és 1877 közötti vezetése közben kifejtett tevékenysége volt legnagyobb hatással a hazai közéletre és tudományservezésre. E pályafutás – nem minden esetben emelkedést jelentő – lépcsőfokairól legutóbb Szilágyi Márton emlékezett meg Arany társadalmi státuszának változásait elemző tanulmányában. Arany még a debreceni tanulmányait megszakító kisújszállási segédtanítókodás és balsikerű színészkalandja után lett segédjegyző Nagyszalontán. Először 1849-ben költözött Pestre, ahol ez év májusától belügyminisztériumi fogalmazóként dolgozott, majd a szabadságharc leverése után (1850–51-ben) ismét Nagyszalontán vállalt szerepet a szolgabírói garnitúrában. Ezt követően Geszten Tisza Domokos nevelője lett. (Korábban Nagyszalontán is nevelősködött, akkor Rozvány Erzsébet mellett.) A nagykőrösi gimnáziumban tanárként, majd 1860-tól ismét Pesten a Kisfaludy Társaság igazgatójaként működött, miközben saját lapjait szerkesztette: előbb a Szépirodalmi Figyelőt, aztán a Koszorút. Mindezek után került a költő 1865-ben a Magyar Tudományos Akadémia titoknoki székébe. Az Arany által betöltött állások kezdetben a jellegzetes honorácior, azaz nem nemesi értelmiségi pályafutáshoz köthető – segédtanítói, segédjegyzői, belügyminisztériumi fogalmazói, nevelői, tanári – pozíciók voltak, ezt követően a költő sikeresen alapozta megélhetését egy speciális szakértelmiségi státuszra. Arany már a nagykőrösi katedrát is írói szakértelmének köszönhetően kapta meg, ahogyan később Pesten a Kisfaludy Társaság igazgatói, majd a Magyar Tudományos Akadémia titoknoki posztját. Lapszerkesztővé válását ugyancsak szaktudása eredményezte. Honorácior helyzetéből tehát az írói siker hatására volt képes kimozdulni, és polgári természetű intézmények irányításában részt venni.¹ E polgári intézmények közül egyértelműen a Magyar Tudományos Akadémia volt a legnagyobb horderejű, jelen tanulmány éppen ezért Arany akadémiai titoknoki tevékenységéről ad számot. Ő maga ugyan számos alkalommal utalt arra, hogy erejét nem érzi elegendőnek a feladattal járó sokrétű munkakör betöltésére,² tennivalóit mégis egészen 1877-ben ideiglenesen egy évre engedélyezett szabadságolásáig szinte hibátlanul végezte. A hivatali munkában mutatott nagyfokú jártasságát a közigazgatásban korábban betöltött pozícióinak köszönhetően szerezte meg. A Kisfaludy Társaság igazgatói posztján jobbra már ugyanazokat a feladatokat kellett ellátnia, mint később az Akadémián: ő szerzett felolvasókat az ülésekre, melyeknek jegyzőkönyveit is vezette, ő intézte a pénzügyeket, és bírálói tiszteletet vállalt a Társaság 1863-as balladapályázatán. (Az egyesülethez kötődő pályázatokat egyébként is az igazgató kezelte, ahogyan annak kiadványait is.) A Társaság Shakespeare-fordításaiból emellett ötöt Arany bíralt és szervezte e sorozat ügyeit is.³

Arany akadémiai titoknoki tevékenységének tárgyalása előtt érdemes szót ejteni az intézményhez fűződő sokrétű kapcsolatáról, illetve akadémiai tagi tevékenységéről, hiszen

Az épülő Akadémia
(Kat. 193.)

egyrészt e tagság nélkül a titoknoki pozíció elnyerése nem lett volna lehetséges, másrészt pedig hivatali tevékenysége mellett akadémiai tagi feladatainak is eleget kellett tennie.

„Édes Barátom! [...] Sietek tudatni, hogy a tegnapi esteli akadémiai közgyűlés előbb levelező, s aztán rögtön rendes taggá elválasztott Téged.” E szavakkal tudatta megválasztását – elsőként Arany Jánossal – a rendes taggá szintén ekkor emelt Csengery Antal 1858. december 16-án.⁴ (A hivatalos értesítést négy nappal később küldte meg a költőnek Desseffy Emil akadémiai elnök és Toldy Ferenc titoknok.)⁵ Csengery leveléből Arany azt is megtudhatta, hogy az említett akadémiai nagygyűlés jutalomban részesítette. Ez a kitüntetés a Marczibányi-jutalom volt, a közvetlenül a Nagyjutalom után következő második legrangosabb akadémiai díj. E két kitüntetést hatévente ítélte oda egy-egy akadémiai osztály a hatáskörébe tartozó tudományterületek valamelyikén az eltelt időszakban megjelent legkiemelkedőbb, illetve a második legjobb munkának.⁶ 1858-ban a nyelvtudományi és széptudományi műveket külön díjazó Nyelv- és Széptudományi Osztály Aranyak ítélte a széptudományi Marczibányi-jutalmat az 1854-ben megjelent *Toldi estéjéért*.⁷ Csengery idézett leveléből tehát azonnal kiviláglik, hogy Arany több szalon is kötődött az Akadémiához, melynek nem csupán tagja, hanem jutalom- és pályatételeinek gyakori nyertese, később titoknoka, majd főtitkára is volt.

Az Akadémia helyzete Arany titoknokságának ideje alatt

Az 1848–49-es szabadságharc leverése után az Akadémia Kari Freiherr von Geringer teljhatalmú császári biztostól 1850 márciusában kapott engedélyt a részleges testületi munkára.

Az intézmény ekkor a régi alapszabályok szerint, de csupán zárt ajtók mögött, kisgyűléseken folytathatta tevékenységét, megfogyatkozott taglétszámát nem egészíthette ki, és szokásos jutalomidjait sem adhatta ki. 1852-ben az egylettörvény értelmében fennállási engedélyért kellett folyamodnia, amely az udvar érdekei szerint módosított alapszabállyal együtt csak 1858 végén érkezett meg. Az alapításakor elsősorban nyelvművelő intézetnek szánt Akadémia az új *Alapszabály* értelmében nem a tudományok magyar nyelven történő művelését, hanem csupán a tudományok művelését tekinthette feladatának, szervezeti tekintetben pedig a kormány irányítása alá került. Elhárult viszont annak a veszélye, hogy az Osztrák Tudományos Akadémiába olvadjon, és 1858 végén már sor kerülhetett a jutalomidjak évek óta húzódó kiosztására, új tagok választására.⁸

Az Akadémia tevékenységét korlátozó alapszabályok megváltoztatására 1869-ben, a korszerű tudománypolitikai elveket valló Eötvös József elnök irányításával és többek között Arany János titoknak szorgalmazására került sor. A költőnek az új alapszabályzat kidolgozásában játszott szerepét nem ismerjük pontosan, csupán arról van tudomásunk, hogy hivatalból tagja lett a „levelező tagok száma iránti tanácskozássra kinevezett” bizottságnak, amely azonban az adott kérdést az alapszabályok megváltoztatása nélkül nem vélte megoldhatónak, ezért javaslatot tett az „örvendetesen megváltozott politikai viszonyoknak” meg nem felelő szabályzat átfogó módosítására.⁹ Arany ismét csak hivatala révén került az alapszabályokat átvizsgáló bizottságba,¹⁰ majd az alapszabályok módosítására új tervezetet készítő bizottságba is,¹¹ ám az ezen testületekben kifejtett tevékenységéről sem rendelkezünk adatokkal. Az MTA Könyvtár és Információs Központ kéziratárchájában fennmaradt ugyanakkor két, Arany kézíratos javításaival ellátott, *A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályainak Tervezete: Vegyes-bizottsági munkálat* című kisnyomtatvány.¹² A „Vegyes-bizottsági” jelzõt mindkét

nyomtatvány címében ceruzával áthúzták, az egyikre e helyett Arany a „Nagygyűlési” szót írta rá, míg a másikra a munkálat után az „a mint az Igazgató Tanács elfogadta” szöveget jegyezte fel (szintén ceruzával). Mindebből, és a két nyomtatványon végrehajtott javításokból úgy tűnik, hogy az alapszabályok módosítására kinevezett második bizottság tervezete alapján először készült egy nyomtatvány, melynek egyik – címében a „Nagygyűlési” változtatást tartalmazó – szövegpéldányát Arany az 1869. április 13–19-i nagygyűlés határozata alapján módosította.¹³ A nagygyűlés az általa elfogadott szabályzatot az Igazgató Tanácshoz terjesztette fel,¹⁴ mely 1869. április 16-án tárgyalta azt.¹⁵ A második, „a mint az Igazgató Tanács

Az Akadémia épülete előtt várakozó kocsik, 1865

elfogadta” megjelölésű kisnyomtatvány az igazgatótanácsi ülésen meghatározott módosításokat tartalmazza. A nagygyűlés április 19-én változtatás nélkül tette magáévá az Igazgató Tanács javaslatát, az elnök pedig a tervezetet a királyhoz terjesztette fel megerősítésre,¹⁶ aki június 14-én hagyta azt jóvá.¹⁷ A megerősített alapszabályok felolvasására és kinyomtatásuk elhatározására az 1869. július 5-i összes ülésen került sor.¹⁸ Mindebből jól látható, hogy a két kisnyomtatvány javításai a nagygyűlés, illetve az Igazgató Tanács kollektív véleményét tükrözik, ám a fentebb felsorolt ülések jegyzőkönyvei nem adnak támpontot e vélemények kialakulása módjának vizsgálatához, így Aranynek az új alapszabályok kidolgozásában játszott szerepe tisztázásához sem segítenek hozzá.

Az 1869-ben elfogadott alapszabályzat végül demokratizálta az intézmény szerkezetét: a korábban főként arisztokratákból álló Igazgató Tanácsnak ezentúl kutatók is tagjai lehetnek, a testület hatásköre pedig a pénzügyek intézésére korlátozódott. A szabályzat biztosította továbbá az osztályok szakmai önállóságát, míg a célkitűzések közt újra helyet kapott a „tudomány és irodalom magyar nyelven művelése és terjesztése.” Az új alapszabályok Arany titoknokságának hátralévő ideje alatt lényegében változatlanok maradtak.¹⁹

Arany akadémiai tagságából adódó feladatai

Aranynek, 1859. október 31-én *Zrinyi és Tasso* című tanulmányával tartott székfoglalóját követően, az akadémikusok szokásos feladatainak is eleget kellett tennie.²⁰ Publikációs kötelezettségeit például *Prózai dolgozatainak* külön kötetben való megjelentetésével teljesítette,²¹ ám emellett részt kellett vennie az akadémiai pályázatokra érkezett művek elbírálásában is. Bírálatainak jelentős részét azért kellett megírnia, mert az Akadémia állandó bizottságai közül több is tagjai közé választotta. Kezdetektől tagja volt az Akadémia Könyvtári Bizottságának,²² hivatalból 1865. január 26-tól 1879. május 22-ig a Könyvkiadó Bizottságnak,²³ miközben 1862. január 27-én beválasztották az ekkor újjászervezett Nyelvtudományi Bizottságba is, melynek haláláig tagja maradt.²⁴ Az akadémiai drámajutalmi bizottságban még 1859-ben jutott tagsághoz, de működésének csak a Teleki-bizottsági jegyzőkönyvekben van nyoma.²⁵ Összesen 17 alkalommal bírált szépirodalmi és nyelvtudományi pályázatokra érkezett műveket.

1865-ben Ballagi Mórral a nyelvészeti pályakérdést kitűző Marczibányi-pályadíjra beérkezett munkákat bíralt, de a jutalmat végül nem osztották ki.²⁶ A pályázati kérdés a következő volt: „Fejtessenek ki azon elvek, melyek új szólásmódok alkotásánál szem előtt tartandók s mutattassék ki számos példában, mily káros befolyással volt és van az elvek mellőzése miatt, nyelvbéli előadásunkra az idegen nyelvek hanyag vagy szolgai utánzása a nyelvújítás diadala óta?”²⁷ 1861-ben Arany az előző évben megjelent legjobb nyelvészeti értekezésért járó Sámuel-díjért versenyző munkákat vizsgáló bizottságnak lett tagja Kemény Zsigmond, Czuczor Gergely, Ballagi Mór, Toldy Ferenc, Hunfalvy Pál valamint Lukács Mór mellett. A díjat Fogarasi János *Hangsúly vagy is nyomaték a magyar nyelvben* című tanulmányának ítelték meg.²⁸ 1863-ban ismét részt vett a Sámuel-díj kiosztásában; ekkor az 1861-ben kiadott munkák közül Fogarasi János *A személyragok viszonyáról a birtokra és tárgyra a magyar nyelvben* elnevezésű műve nyert.²⁹ A bíráló tagok Arany mellett Kemény Zsigmond,

Toldy Ferenc, Fábíán Gábor, Nagy János, Ballagi Mór és Hunfalvy Pál voltak. 1865-ben ugyanez a bizottság az 1863-ban megjelent munkák közül Kriza János *Néhány szó a székely nyelvjárásokról*,³⁰ míg az 1864-ben publikáltak közül Brassai Sámuel *A magyar mondat: III. értekezés: Tüzetes rész* című tanulmányát jutalmazta.³¹ Ez utóbbi két textus díjazásánál Arany és Toldy Ferenc töltötték be a bírálói szerepkört.

Arany legtöbbször – összesen hat alkalommal – a legjobb dráma írásáért járó Teleki-féle drámai jutalomra beérkezett anyagok felett ítélte. 1859-ben a Teleki-bizottmány a beküldött nyolc tragédia közül kettőt emelt ki, mint legjobbakat és „egyenlő becsüeket”, és az ezek közötti választásra újabb bizottságot nevezett ki. E bizottságnak a Nemzeti Színház részéről Feleki Miklós és Hegedüs Lajos, az Akadémia részéről pedig Lukács Móric, Jókai Mór és Arany János voltak a tagjai.³² Arany az V. számú munkát – Dobsa Lajos *Attila és Ildikó* című művét – vélte a jobbnak.³³ A jutalmat azonban Tóth Kálmán *Egy királyné* című tragédiája kapta.³⁴ Arany a Teleki-jutalomra érkezett pályaművekről írt bírálati közül csak ez az egy maradt fenn. Az Akadémiai Értesítőben közölt bizottsági jelentésekben az *Akadémiai Ügyrendnek* megfelelően a jelentések készítői – vélhetően a bizottság tagjainak védelme érdekében – a kritikai megjegyzéseket³⁵ mint a bizottság egészének véleményét közölték,³⁶ így a többi pályázati ciklusban bírált munkák esetében sajnos következtetni sem lehet Arany egyes művekkel kapcsolatos személyes véleményére. Bírálati közül egyébként összesen öt ismert, melyek között a költő munkásságának és költészetelméletének ismeretéhez nélkülözhetetlen írások is találhatóak.³⁷ 1864-ben például egy széptani kérdés megoldására kiírt Gorove-pályatételre érkezett munkák bírálatában a népies és a műköltészet különbségét fogalmazta meg,³⁸ míg az 1861-es, legjobb költői beszély írásáért járó Nádasdy-jutalomra írt bírálatból az eposzi költészetéről vallott nézeteit ismerhetjük meg.³⁹

A Teleki-jutalmat bíráló bizottságnak 1861-ben Kemény Zsigmonddal, Bérczy Károllyal valamint a Nemzeti Színház részéről Egressy Gáborral és Feleki Miklóssal együtt volt tagja Arany, és Szigligeti Ede *A trónvesztett* című művének ítelték a díjat.⁴⁰ 1863-ban szintén Szigligeti Ede kapta a jutalmat *Laczkfi Imre* című művével, a bírálók az Akadémia részéről Arany mellett Kemény Zsigmond és Bérczy Károly, míg a Nemzeti Színház részéről Egressy Gábor és Tóth József voltak.⁴¹ 1864-ben a díjazott ismét csak Szigligeti Ede, a nyertes munka pedig az *Egy nagyraemert férfiú* volt. Az Akadémia Arany Jánost, Greguss Ágostot és Gaál Józsefet, míg a Nemzeti Színház Egressy Gábort és Szigeti Józsefet jelölte bírálónak.⁴² 1866-ban Toldy Ferenc, Gyulai Pál és Arany János akadémiai, illetve Benedek József valamint Tóth József nemzeti színházi bírálók Zichy Antal *A nagyság átka* című művének ítelték a jutalmat.⁴³ 1868-ban a beérkezett 4 pályamű közül Szigligeti Ede *Bajusz* című komédiáját találták díjazásra érdemesnek Kemény Zsigmond, Arany János és Szász Károly akadémiai, illetve Szigeti József és Szerdahelyi Kálmán nemzeti színházi bírálók.⁴⁴

Arany 1862-ben a szintén legjobb dráma írásával elnyerhető Karátsonyi-féle drámai pályázatra érkezett műveket bíráló bizottságnak is tagja volt Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Pompéry János és Bérczy Károly társaságában. A testület a beérkezett hat munka közül az aránylag legjobb, V. számú pályaműnek, a *Bűnt bűn követ* címűnek ítélte a jutalmat.⁴⁵ 1866-ban szintén erre a pályatételre beküldött műveket bírált Bérczy Károllyal, Greguss

Ágosttal, Pákh Alberttel és Szász Károllyal, de végül nem találtak a jutalomra érdemes munkát.⁴⁶ Hasonló volt a helyzet 1861-ben a Nádasdy-jutalomra érkezett epikus költemények elbírálásakor, hiszen sem Arany, sem a többi bíráló, Szász Károly és Salamon Ferenc nem talált jutalmazható művet.⁴⁷ Nem adták ki a Gorove-jutalmat sem 1864-ben, mikor Arany is az e pályátételre beérkezett munkákat vizsgálta. A pályakérdés ekkor a következő volt: „Különféle téveszmék divatozván a népiesnek fogalma, a műszéphezi viszonya s a költészetbeni jogosultságának kiterjedésére nézve e kérdés tűzetik ki: Mit kell a »népies« alatt érteni általában s különösen a tartalmat és formát tekintve, mik annak fokai, miképpen viszonylik a műszéphez, s mily kiterjedésben, mily alkalmazásban, s mely nemekben igényelhet érvényt a költészetben? Az elméleti fejtegetések történeti tényekkel világossítsassanak fel mind más, mind a magyar irodalomból.” A bírálatokat Arany mellett Toldy Ferenc és Gyulai Pál írták.⁴⁸

1859 nyarán a Kazinczy-centenárium emlékversének bíráló bizottságába kérték fel.⁴⁹ Arany a pályázatra beérkezett „tizenhárom szavaló költemény közül minden tekintetben *legjobb*nak s *általános becs szerint is jelesnek*” az V. számú, „Hív és nagy vala” jellegű verset találta, melynek szerzője Tompa Mihály volt. Arany értékelése szerint Tompa versét „[k]enetteljes hang, ódai hév s emelkedés, a tartalom költőisége, erő a nyelvben” jellemezte.⁵⁰

1861-ben Merényi László népköltési gyűjtését Czuczor Gergellyel és Toldy Ferencsel közösen bírálta el, és az ő javaslatuknak köszönhetően támogatta az Akadémia 300 forinttal Merényi ezt követően elkezdődött erdélyi népmese-gyűjtő útját.⁵¹ Arany tehát nem csupán a magyar nyelvtudomány fejlődéséhez és a szépirodalom gazdagodásához járult hozzá bírálói tevékenysége révén, hanem a magyar folklór termékeinek megismeréséhez is.

Az Akadémia által díjazott költő

Az akadémiai jutalmak elnyerésével járó dicsőséget Arany nem nagyon kereste, akadémiai pályázaton mindössze egyszer indult, akkor is a közvélemény várakozásának eleget téve. Toldy Ferenc már 1859. március 21-én arra kérte Aranyt, „[t]egye fel magában erősen hogy

Az Akadémia épületének megnyitó ünnepsége (Kat. 116.)

a Nádasdy-versenyen megjelenjék”. Toldy előbb Arany hiúságának felkeltésével, majd a jutalom nagyságának hangsúlyozásával, végül Arany költői tehetségének elismerésével kívánta rávenni tanácsa elfogadására az eposzírót, miközben az akadémiai pozíciójából fakadó erkölcsi aggályokat is igyekezett eloszlatni: „Ki foghatja Arany elől elkapni a jutalmat? [...] az idei Nád.[asdy] jut.[alom] nem 50 hanem 100 db ar., s a mű a szerzőé marad. [...] A rendes tagok ily nem jutalomkérdésekre versenyezhetnek.[.] Isten áldja meg Önt! pályázzon. Mentse meg költészetünk becsületét!”⁵² Toldy leveléből az Arany költészetével szembeni feszült várakozás olvasható ki. Kálmán C. György a Nádasdy eposzi díj pályázati kiírását elemezve megállapította, hogy „a pályázat a *Toldi* sikerének megismételtetésére törekedett.”⁵³ Kálmán következtetése egybevág az idézett levélből kiolvasható várakozással: Toldy a *Toldi*hoz hasonló színvonalú és sikerű eposz megírását kívánná a költőtől. Az Arany eposzaival szembeni várakozást jelzi Lévy Józsefnek az 1865-ös Nádasdy-pályázatra érkezett művekről írott bírálata is, mely szerint ezek a munkák Arany eposzait próbálták követni.⁵⁴ Úgy tűnik tehát, hogy Arany költészete nagy hatást gyakorolt a Nádasdy-díj pályázati kiírására és a beérkező munkákra is. Mindeközben pedig Arany akadémiai bírálói tevékenysége saját költészetének alakulására gyakorolt befolyást: a Nádasdy-jutalomra benyújtott eposzokról írt (1861. október 20-i) bírálatában eposzelméletének legfontosabb elemeit is megfogalmazta, majd ezt követően határozta el, hogy művével ő is részt vesz a következő pályázaton.⁵⁵ A Nádasdy-jutalomnak a *Buda halála* megszületésére gyakorolt hatása akkor sem hagyható figyelmen kívül, ha tudjuk, hogy az eposzköltészet elméleti kérdéseivel a szerző már az ezt megelőző időszakban is kiemelten foglalkozott.⁵⁶

A sokak által óhajtott eposz írásába Arany végül 1862 februárjának végén fogott,⁵⁷ és 1864-ben el is nyerte a Nádasdy-díjat, s a vele járó száz aranyat.⁵⁸ Bírálói Kemény Zsigmond, Jókai Mór és Gyulai Pál voltak, akik 1864. január 19-én kelt jelentésük szerint egyöntetűen a IV. számú *Buda halálát* találták a legjobb műnek.⁵⁹ A kritikusok elismerték a mű nagyságát, a fiatalabb írónemzedék egy része viszont támadta Aranyt,⁶⁰ többen csalással is vádolták az Akadémiát és a nyertest,⁶¹ aki a támadások miatt később már bánta, hogy művét beküldte a pályázatra, mivel az igazságtalan bírálatok elvették a kedvét a trilógia folytatásától.⁶²

A korábban már megjelent publikációkat díjazó akadémiai jutalomtételekkel Aranyt összesen öt ízben tüntették ki. Az akadémiai másod- vagy Marczibányi-jutalmat már akadémiai levelező, illetve rendes taggá választásának délelőttjén megkapta a *Toldi estéjéért*.⁶³ A legrangosabb akadémiai díjat, a Nagyjutalmat összesen négy ízben nyerte el, 1861-ben *Kisebb Költeményei* két kötetével,⁶⁴ 1873-ban az első ízben 1867-ben megjelent *Összes Költeményei* 1872-es második kiadásával,⁶⁵ 1880-ban pedig a *Toldi szerelmével*.⁶⁶ A Nagyjutalommal negyedszerre már halála után, a *Hátrahagyott művek* megjelenése alkalmából tüntették ki, 1894-ben.⁶⁷

1860 áprilisában Arany elsősorban nem akadémiai tagként, hanem költőként kapott felkérést az ekkor elhunyt Széchenyi István emlékdájának megírására,⁶⁸ melyet a költő 1860 októberében az Akadémia Széchenyi-ünnepélyén személyesen fel is olvasott. A Széchenyi emlékezete megírásáért 100 arany tiszteletdíjjal jutalmazták.⁶⁹ A Karácsonyi-pályadíjat, amit 1871 óta sikertelenül tűzött ki az Akadémia, 1877-ben valamely műfordítás vagy dramaturgiai mű utólagos díjazására kívánták fordítani. Az ekkor 400 arannyal járó díjat Aranynek ajánlották

fel Arisztophanész összes komédiájának lefordítására.⁷⁰ A költő elfogadta a felajánlást, és letisztázta a már korábban elkészített fordításait, melyekért a jutalmat végül 1878-ban kapta meg.⁷¹

Arany, az intézmény titoknoka

Arany János 1865–1869 között titoknoki, majd 1870–1877 között főtitkári minőségben segítette az MTA munkáját. A két tisztség lényegében megegyezett; a titoknok megnevezést 1870-ben főtitkárra változtatták. Arany 1865. január 26-i titoknoki megválasztását követően hivatalát már másnap átvette, míg főtitkárrá az 1870. január 17-i elnökválasztó elegyes ülésben választották.⁷² A költő ez idő tájt az Akadémia mindenkori elnöke és másodelnöke után a harmadik legfontosabb pozíciót töltötte be; az ő hatáskörébe tartozott a hivatal ügyeinek intézése. Ennek megfelelően maga alakította ki titoknokságának szerteágazó munkakörét, felbontotta a napi postát, iktatta a beérkező leveleket, melyekre – a szokásos belső munkarendnek megfelelő eljárást követően – megfogalmazta a választ, amit azután vagy ő, vagy az elnök írt alá. Emellett értesítette a tagokat az akadémiai ülések várható időpontjáról, bejegyezte az egyes üléseken tartandó előadásokat, valamint vezette ezen ülések jegyzőkönyveit. Szerkesztette továbbá az Akadémia folyóiratait – az Akadémiai Értesítőt, az Akadémiai Almanachot és az Akadémiai Értekezéseket – ráadásul ő intézte az intézmény egyéb kiadványainak ügyeit is, valamint ő írta az Akadémiától független folyóiratokba az intézmény tudósításait és hírdéseit. A titoknok hatáskörébe tartozott az Akadémia kezelésében lévő pályázatok ügyeinek intézése és az Igazgató Tanács határozatainak végrehajtása is; az utóbbiakkal kapcsolatos ügyintézés körébe tartozott a kifizetésekről történő intézkedés, a szükséges pénzüsszegek utalványozása is. Ő küldte szét továbbá az újonnan megválasztott akadémiai tagok okleveleit, és az elhunyt tagok halálát is ő jelentette be a soron következő ülésen. Aranynak ezeken az állandó titoknoki kötelezettségeken túl időről-időre egyéb rendhagyó, az intézmény mindennapi életének alakulásából, fejlődéséből fakadó feladatoknak is eleget kellett tennie, például 1865-ben jórészt ő intézte az új akadémiai épület felavatásával kapcsolatos ügyeket is. Arany tehát csaknem másfél évtizeden keresztül látott el fontos tudományszervezési feladatokat.

Az *Akadémia Alapszabályai* értelmében a közvetlenül a titoknok alá rendelt és Arany által újjászervezett titoknoki hivatal révén a költőnek jelentős segédzsemmélyzet állt rendelkezésére.⁷³ E hivatal munkatársainak névsorát az Akadémiai Almanach évente közölte,⁷⁴ bővebb információkat a szervezetről a hivatali iratokból nyerhetünk. Az 1865-ben rendezett hivatal egy javítónoki és egy írnoki osztályból tevődött össze, összesen öt munkatárssal és egy hivatali szolgálóval. A javítónoki osztály a nyomdai revíziót teljesítő és a javítónoki könyveket író Sasku Károly főjavítónok mellett a folyóiratok és könyvek korrigálását végző javítókból – Potemkin Ödön, Mészáros Péter – állt. Az írnoki osztályban pedig a könyvraktár kezelését és a könyvek szétküldését végző Takács István kiadó és Ring Adorján írnok tevékenykedett.⁷⁵ A hivatal munkatársai azonban túl voltak terhelve. Takácsot említett feladatai annyira lefoglalták, hogy az iktató és kiadó munkák egy részét Arany végezte helyette. Ring Adorján írnokot pedig a titoknoki hivatal mellett a pénztárnok, az ügyész, az Akadémiai Könyvtár és az Akadémia

notre très-obéissant servant
Jean Arany
Secrétaire.

Arany Sándor
titoknok.

aláíratos szolgálója
Arany Sándor
főtisztás.

aláíratos szolgálója
Arany Sándor
titoknok.

Giovanni Arany
Segretario dell' Accademia
Ungherese.

állandó bizottságai is igénybe vették, sőt néha régi kódexeket és kéziratokat is kellett másolnia. 1869-ben ráadásul elhunyt Sasku főjavítnok, akinek helyét anyagi okok miatt nem tölthették be. Feladatait ezért a javítnokok – Mészáros és a nevét ekkor már Egervárirra magyarosító Potemkin – valamint Takács végezték. Az Akadémia 1870-es átszervezése után az új *Alapszabály* a főtitkár mellé egy segédet is rendelt;⁷⁶ Arany erre a posztra Takácsot léptette elő, míg az ő könyvekkel kapcsolatos addigi feladataira írónoki pozícióban Szentés Károlyt alkalmazta, akinek hivatalos kinevezésére csak 1872. január 1-jén került sor.⁷⁷ Az iroda két osztályát és a könyvtárat ezt követően Takács felügyelte, a főjavítnoki pozíció pedig a költségvetés szűkössége miatt továbbra is betöltetlen maradt. A főjavítnok feladatait a javítnokok látták el, fizetésén pedig Szentessel osztoztak. 1870-től Ring írónok feladatai is megszorodtak, ezentúl az osztálytitkári másolatokat is neki kellett elkészítenie, valamint a postai és egyéb apró költségek számadását vezetnie.⁷⁸ Az 1870-es átszervezés után viszont az Akadémia osztályai kaptak egy-egy osztálytitkárt Gyulai Pál, Rónay Jácint és Szabó József személyében, míg a főtitkári segéd 1870. január 29-től hivatalosan is Takács lett.⁷⁹ Az osztálytitkárok jelentősen csökkentették az Aranyra nehezedő terheket, hiszen ezt követően ők lettek az osztályok előadói, az osztályelnök megbízottjaiként gondoskodtak az osztályértekezletek összehívásáról, szerkesztették ezek jegyzőkönyveit, melyeket a főtitkárhoz küldtek, hogy ő a szükséges számban leírassa azokat. Az osztálytitkárok hajtották végre az osztályülések határozatait, gondoskodtak tudományos előadásokról a gyűlésekre, emellett ők szerkesztették az osztályok tudósításait, értesítőit és egyéb kiadványait. Iktatókönyvet vittek a főtitkár által hozzájuk áttett hivatalos iratokról és beadványokról, valamint kiadókönyvet az általuk kiadott irományokról és az osztálybeli levelezésről. Az egyenesen az osztályhoz érkezett beadványokat pedig közölték a főtitkári hivatallal, hogy ott iktathassák azokat.⁸⁰

A titkнокot akadályoztatása esetén az *Akadémia Alapszabályzatának* 19. §-a értelmében a jegyző helyettesítette, aki ekkor a levéltárra is felügyelt.⁸¹ A Szalay László halála és Arany hivatalba lépése közötti időszakban például az akkori jegyző, Csengery Antal látta el a titkнокi feladatokat,⁸² aki később Aranyt is helyettesítette távollétében.⁸³ Csengery azonban 1866 novemberében közéleti elfoglaltságára hivatkozva leköszönt,⁸⁴ emiatt egy ideig Arany látta el a jegyzői feladatokat is.⁸⁵ 1867. január 30-tól Rónay Jácint töltötte be ezt a posztot egészen 1870-ig, mikor a jegyzői pozíció megszűnt,⁸⁶ és Rónay saját osztályának titkára lett.⁸⁷ Eötvös József akadémiai elnök időközben könnyíteni kívánt Arany helyzetén, és minden formális feladatot a jegyzőnek kívánt átadatni. Arany azonban a hivatali ügyek természetének ismeretében nem remélte, hogy ez megvalósul,⁸⁸ és ebben nem is tévedett.

Titkнокká választását csak vonakodva, anyagi okokra hivatkozva fogadta el, és azt tervezte, hogy egzisztenciális viszonyai megszilárdulása után visszaköltözik szülőfalujába, Nagyszalontára,⁸⁹ ahol akkor lánya is élt férjével, Szél Kálmán tiszteletessel.⁹⁰ A korábban betöltött hivatali pozícióinak köszönhetően tisztában volt a hivatali munka lélektelenségével, ráadásul fizetése sem volt a korban magasnak mondható, mindössze 1200 forintot kapott egy évre.⁹¹ Elkeseredését növelte, hogy az új akadémiai épületben kialakított titkнокi szállást az intézmény bérbe adta, Aranynak pedig szerényebb szállás, vagy évi 800 forintnyi házbér között kellett választania.⁹² Ő az utóbbit, és a napi fél mérföld sétát választotta korábbi

szállásáról, az Üllői út 7. szám alól,⁹³ bosszúságát pedig *Ártatlan dacz* című versében öntötte ki. A titoknoki szállást végül 1867-ben foglalhatta el, előbb csekély évi bérért, majd 1870-től már ingyen.⁹⁴ Kedélyét rontotta, hogy a hivatali munka mellett nemigen jutott ideje a költészetre, ráadásul 1865 decemberében elhunyt lánya, Juliska,⁹⁵ 1868-ban pedig legrégebbi barátja, Tompa Mihály.⁹⁶ Egészsége fokozatosan romlott; idült hörghurutja mellett 1868-ban vérhasba esett, majd epetályog kínozza, látása és hallása is egyre rosszabbá vált.⁹⁷ Betegségeit 1869 és 1876 között nyaranta Karslbadban gyógykezellette,⁹⁸ és jórészt e nyaralásai alatt fordította le 1870 és 1874 között Arisztophanész komédiáit.⁹⁹ Akadémiai titoknoksága alatt egyébként részben hivatali elfoglaltsága,¹⁰⁰ részben gyásza, részben pedig betegségei miatt meglehetősen kevés szépirodalmi munkát írt. Befejezte a *Kóbor Tamás* fordítását, a *Bolond Istókon*,¹⁰¹ valamint a *Toldi szerelmén* dolgozott,¹⁰² ám ezek mellett csupán apróbb verseket írt: 1865 végén és 1866-ban szinte kizárólag lánya haláláról (*Leányomhoz; Juliska sírkövére; Juliska emléke: Feljajdulás; Juliska emlékezete; Vágy*), 1868-ban és 1869-ben Tompáérol (*Tompa sírkövére; Szegény Miska sírkövére*), 1867-ben az általa nem kívánt, ám Ferenc József megkoronázása alkalmából mégis megkapott, irodalmi működését elismerő Szent István-rend lovagkeresztjéről (*A csillag-hulláskor*),¹⁰³ karslbadai nyaralásai idején betegségeiről és a fürdőhelyről (*Áj-Váj; Károly császár forrásaihoz; Búcsú a Fürdőtől; Igy is jó*), továbbá epigrammákat az akadémiai ülésekről (*Akadémiai papírszeletek*), valamint a titoknoki munka nehézségeiről és lelketlenségéről (*Ártatlan dacz; Aj-Baj!; Főtitkárság; Csak azért is!; Igy is jó; Otium*). Sajtó alá rendezte viszont *Összes költeményeit*, mely 1867-ben, majd 1872-ben látott napvilágot hat kötetben.¹⁰⁴

Arany 1876-ban le kívánt mondani az Akadémiánál betöltött pozíciójáról, ám az intézmény nem értett egyet a költő szándékával, és helyzete megkönnyítésére Gyulai Pált nevezte ki hivatali helyetteséül.¹⁰⁵ 1877-es újabb lemondását követően az Akadémia egy évre fölmentette, majd az erre vonatkozó határozatát 1878-ban egy évvel meghosszabbította. Az intézmény a költő távozásába végül 1879-ben egyezett bele, ugyanakkor fölkerlte akadémiai lakása és fizetése megtartására, valamint a tiszteletbeli akadémiai főtitkári cím elfogadására. Mindemellett igazgatósági tagnak is megválasztották és ezt a címet haláláig viselte.¹⁰⁶ A főtitkári posztot ezután Fraknói Vilmos töltötte be.¹⁰⁷ Az Akadémiának ugyanakkor természetesen 1882. október 22-én bekövetkezett haláláig tagja maradt Arany. Emberi nagyságát mutatja, hogy a számára meghagyott főtitkári fizetést 1877-es szabadságolásától kezdődően már nem vette fel.¹⁰⁸

„Pontosabb, lelkiismeretesebb, mondhatni pedánsabb titkára sohasem volt az Akadémiának Arany Jánosnál” – írta róla Szily Kálmán,¹⁰⁹ egyik utóda a főtitkári székben, míg egy másik, Heinrich Gusztáv szintén precizitását tartotta fontosnak kiemelni: „Irományai a legnagyobb rendben vannak, iktatókönyvét és jegyzőkönyveit oly gondnal vitte, mint egy fiatal segédfogalmazó, a ki semmilyen költő.”¹¹⁰ Arany hivatali ideje alatt valóban nem követett el komolyabb hibát vagy szabálytalanságot, a pontos, precíz munkavégzésnél azonban hosszabb távon is jelentősebb tette volt a Titoknoki, majd a Főtitkári Hivatal megszervezése, hiszen e szervek felállítása nélkül a pontos munkavégzés sem vált volna lehetővé. Méltányolnunk kell továbbá az Akadémia 1869-ben elfogadott alapszabályai körül kifejtett tevékenységét is – még

ha erőfeszítése részleteit nem ismerjük is pontosan –, hiszen ez az alapidokumentum a későbbiekben csaknem nyolc évtizeden keresztül maradt érvényben, azaz ennyi időre szabta meg a magyar tudományosság egyik vezető intézményének arculatát, és határozta meg az általa végzett munka jellegét és hatáskörét. Arany titoknoki tevékenységének tehát saját hivatali idején is jóval túlmutató hatása volt, így születése kétszázadik évfordulóján az utókor méltán emlékezik meg a költő akadémiai titoknoki és tudományos szervezői munkásságáról is.

* A szerző jelenleg az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének posztdoktori ösztöndíjasa, a tanulmány írásának idején a 34502. témaszámú MTA Prémium Posztdoktori Ösztöndíj támogatásban részesült.

¹ SZILÁGYI Márton, *Arany János társadalmi státuszának változásai* = SZ. M., *Hagyománytörések: Tanulmányok az 1840-es évek magyar irodalmáról*, Bp., Ráció, 2016, 46–63.

² Arany János Lónyay Menyhértnek, Pest, [1867.] március 20. = AJÖM XIX, 82–85; Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1867. április 22. = *Uo.*, 89–90; Arany János Ercsey Sándornak, Pest, 1868. február 4. = *Uo.*, 147–150; ARANY János, *Főtítkárság* = AJÖM VI, 150. Mindehhez lásd még Arany titoknokká választásakor tartott beszédét: SZILV Kálmán, *Arany János mint főtítkár*, Akadémiai Értesítő, 1893, 330–337, különösen: 331.

³ VÖ. VOINOVICH Géza, *Arany János életrajza*, I–III. kötet, Bp., MTA, 1929–1938, III, 66–85; KERESZTURY Dezső, „Csak hangköre más”: *Arany János 1857–1882*, Bp., Szépirodalmi, 1987, 189.

⁴ Csengery Antal Arany Jánosnak, Pest, 1858. december 16. = AJÖM XVII, 257.

⁵ Dessewffy Emil és Toldy Ferenc Arany Jánosnak, Pest, 1858. december 20. = *Uo.*, 258–259.

⁶ FEKETE Gézné, *Az Akadémia 1831–1858 között alapított juttatásaitételei és előzményei*, Bp., MTA Könyvtára, 1988 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei: Új sorozat, 21[96]), 31–38.

⁷ *Uo.*, 43.

⁸ *Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félszázados történetéből (1831–1881)*, Bp., Athenaeum, 1881, 14–25; SZENTGYÖRGYI Mária, *Célkitűzések és reformtörékvések a Magyar Tudományos Akadémián 1831–1945*, Bp., MTA Könyvtára, 1973 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 69), 52–56; R. VÁRKONYI Ágnes, *Törvényen kívülségben = A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada: 1825–1975*, szerk. PACH Zsigmond Pál – VÖRÖS Antal, Bp., Akadémiai, 1975, 87–90. Az 1858-ban elfogadott *Alapszabályt* lásd *A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai*, Magyar Tudom. Akadémiai Almanach csillagászati és közönséges naptárral, 1865, 123–134. (A továbbiakban AkAlm.)

⁹ Bizottsági ülések 1867. oct. 24., MTA KIK Kt., Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban: RAL) 330/1867; Harminczadik (philosophiai, törvény- és tört. tud. osztály- egyszersmind összes-) ülés 1867. octob. 28-an. = Kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1867, MTA KIK Kt., RAL K1439, 247–249.

¹⁰ MTA KIK Kt., RAL 335/1867/1; Harminczadik (philosophiai, törvény- és tört. tud. osztály- egyszersmind összes-) ülés 1867. octob. 28-an. = Kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1867, MTA KIK Kt., RAL K1439, 248–249.

¹¹ Huszonkilencedik (nyelv- és széptudományi osztály egyszersmind összes) ülés, 1868. július 27-én. = Kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1868, MTA KIK Kt., RAL K1442, 181–182.

¹² Mindkét nyomtatványt lásd *A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályainak Tervezete*. Vegyes-bizottsági munkálat, Pest, Athenaeum, 1869. MTA KIK Kt., RAL 1304/1869.

¹³ Akadémiai Értesítő, 1869, 75–85, különösen 84–85.

¹⁴ *Uo.*, 85.

¹⁵ *Uo.*, 86.

¹⁶ *Uo.*, 87.

¹⁷ *Uo.*, 155.

¹⁸ *Uo.*, 155–156.

¹⁹ Az új alapszabály: *A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai*, AkAlm, 1870, 111–121. Létrejöttéről: *Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia...*, I. m., 26–28; SZENTGYÖRGYI, I. m., 65–79; VÖRÖS Antal, *A kiegészítés és a megváltozott feladatok* = PACH-VÖRÖS, I. m., 139–143.

²⁰ Harminczklencedik ülés Oct. 31-kén 1859. A nyelvtudományi osztály részére. = Kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1859, MTA KIK Kt., RAL K1415, 190; GERGELY Pál, *Bevezetés* = AJÖM XIV, 601–609, különösen 602. Az előadás anyaga: ARANY János, *Zrínyi és Tasso* = AJÖM X, 330–439.

- ²¹ ARANY János *Prózai dolgozatai*, Bp., Akadémiai, 1879.
- ²² FRÁTER Jánosné, *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949*, Bp., MTA Könyvtára, 1974 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 70), 17. Tag: 1865–1879.
- ²³ *Uo.*, 44–45.
- ²⁴ Szalay László Arany Jánosnak, Pest, 1862. február 7. = AJÖM XVIII, 28–29. Lásd még FRÁTER, *l. m.*, 82.
- ²⁵ GERGELY Pál, *Arany János és az Akadémia*, Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete – Akadémiai, 1957 (Irodalomtörténeti füzetek, 11), 11.
- ²⁶ ARANY János, [Az Akadémia I. Osztályához], 1864. augusztus 19. = AJÖM XIV, 27. Az erről készült jelentést lásd: Uő, *A Nyelvtudományi Osztálynak*, 1865. december 6. = *Uo.*, 101.
- ²⁷ FEKETE, *l. m.*, 130.
- ²⁸ *Uo.*, 167.
- ²⁹ *Uo.*
- ³⁰ *Uo.*
- ³¹ *Uo.*, 168.
- ³² Toldy Ferenc Arany Jánosnak, Pest, 1859. március 21. = AJÖM XVII, 286–287. Az 1859-es Teleki-jutalom kiosztásának történetét lásd FEKETE, *l. m.*, 145–146.
- ³³ A bírálatot lásd Arany János Toldy Ferencnek, Nagykőrös, 1859. március 26. = AJÖM XVII, 288–291.
- ³⁴ FEKETE, *l. m.*, 146, 148; Akadémiai Értesítő, 1859, 282–283, 527–528.
- ³⁵ *A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje*, AkAlm, 1865, 171.
- ³⁶ Arra csak kivételes esetekben került sor, hogy a bizottság egyik tagja különvéleményt jelentsen be. Lásd például 1875-ben Tóth Kálmán esetét: Akadémiai Értesítő, 1875, 47–58, különösen 47.
- ³⁷ Az öt bírálat: ARANY János, [c. n.], 1859. szeptember 12. = AJÖM XIV, 8; Uő, [Bírálat a Nádasdy-jutalomra küldött három pályamunkáról], 1861. október 20. = *Uo.*, 12–17; Uő, [Bírálat a Gorove-pályaművekről], 1865. október 15. = *Uo.*, 19–26; Uő, [Az Akadémia I. Osztályához], 1864. augusztus 19. = *Uo.*, 27; Arany János Toldy Ferencnek, Nagykőrös, 1859. március 26. = AJÖM XVII, 288–291. Ezek közül sorrendben az első a Kazinczy-centenárium emlékvését, míg a negyedik az 1865-ös Marczibányi jutalomkérdésre, az ötödik pedig az 1859-es Teleki drámai jutalomra beküldött pályamunkákat tárgyalja.
- ³⁸ ARANY János, [Bírálat a Gorove-pályaművekről], 1865. október 15. = AJÖM XIV, 19–26.
- ³⁹ ARANY János, [Bírálat a Nádasdy-jutalomra küldött három pályamunkáról], 1861. október 20. = AJÖM XIV, 12–17.
- ⁴⁰ Budapesti Szemle, 12(1861), 395–396; FEKETE, *l. m.*, 149–150.
- ⁴¹ A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei, 1(1863), 49–57; FEKETE, *l. m.*, 150.
- ⁴² A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei, 2(1864), 54–55; FEKETE, *l. m.*, 150.
- ⁴³ A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei, 4(1866), 49–60; FEKETE, *l. m.*, 150.
- ⁴⁴ FEKETE *l. m.*, 151; Akadémiai Értesítő, 1868, 99–104. Fekete Gézáné akadémiai jutalomtetelekről írott kötete szerint Arany János 1879-ben is bírálta a Teleki-jutalomra érkezett pályamunkákat, ám az Akadémiai Értesítőben megjelent bizottsági vélemény szerint a bíráló Arany László volt. Vö. FEKETE, *l. m.*, 152; Akadémiai Értesítő, 1879, 51–66.
- ⁴⁵ Akadémiai Értesítő, 1861–1862, 197–206; FEKETE, *l. m.*, 196.
- ⁴⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei, 4(1866), 69–81; FEKETE, *l. m.*, 196.
- ⁴⁷ FEKETE, *l. m.*, 185. Vö. ARANY János, [Bírálat a Nádasdy-jutalomra küldött három pályamunkáról], 1861. október 20. = AJÖM XIV, 12–17; Uő, [Jelentése a Nádasdy-jutalomra 1861-ben beérkezett pályaművekről], 1861. december 17. = *Uo.*, 17–19. A bírálatot elemzi KERESZTURY, *l. m.*, 361–362.
- ⁴⁸ A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei, 2(1864), 21–22; ARANY János, [Bírálat a Gorove-pályaművekről], 1865. október 15. = AJÖM XIV, 19–26; FEKETE, *l. m.*, 105.
- ⁴⁹ GERGELY, *Arany János...*, i. m., 11; GERGELY, Bevezetés, i. m., 602.
- ⁵⁰ Arany bírálata: ARANY János, [c. n.], 1859. szeptember 12. = AJÖM XIV, 8. Tompa szerzőségére lásd *Uo.*, 610; AJÖM XVII, 840.
- ⁵¹ Harminczhetedik ülés. Nyelv- és széptudományi s összes ülés. November 25-kén 1861. = Kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1861, MTA KIK Kt., RAL K1424; GERGELY, *Arany János...*, i. m., 13; GERGELY, Bevezetés, i. m., 602; Merényi gyűjteményeire lásd AJÖM XVIII, 876–877.
- ⁵² Toldy Ferenc Arany Jánosnak, Pest, 1859. március 21. = AJÖM XVII, 286–287, különösen 286. Toldy biztársára korábban már például Voinovich Géza is felhívta a figyelmet: VOINOVICH, *l. m.*, III, 411.
- ⁵³ KÁLMÁN C. György, *Az Akadémia irodalmi pályázatairól (1857–1867)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1984/4, 440–457, különösen 446.
- ⁵⁴ Vö. *Uo.*, 447. Lévy jelentése: MTA KIK Kt., RAL 1245/1865.
- ⁵⁵ KERESZTURY, *l. m.*, 362; KERESZTURY Dezső, *Mindvégig: Arany János (1817–1882)*, Bp., Szépirodalmi, 1990, 401.

- A Buda halála keletkezéstörténetéről lásd VOINOVICH, *I. m.*, III, 108–111. A Buda halála, illetve a Csaba királyfi keletkezéstörténetét részletesen ismerteti: KERESZTURY, „Csak hangköre más”, *i. m.*, 308–364; KERESZTURY, *Mindvégig...*, *i. m.*, 387–402.
- ⁶⁶ VÖ, VOINOVICH, *I. m.*, III, 108–111.
- ⁶⁷ *Uo.*, 111; AJÖM XVIII, 729.
- ⁶⁸ GERGELY, *Bevezetés*, *i. m.*, 602; KERESZTURY, „Csak hangköre más”, *i. m.*, 386.
- ⁶⁹ GYULAI Pál, VIII. *Jelentés a Nádasdy-Pályázatról [1864. jan. 17.]* = HEINRICH Gusztáv, *Arany János és az Akadémia. Arany János akadémiai működésére vonatkozó adatok*. Akadémiai Értesítő, 1917, 554–579, különösen 577–579. Lásd még például VOINOVICH, *I. m.*, III, 164; FEKETE, *I. m.*, 185.
- ⁶⁰ VOINOVICH, *I. m.*, III, 165–169.
- ⁶¹ GERGELY, *Arany János...*, *i. m.*, 14–15.
- ⁶² ARANY László, *Bevezetés* = ARANY János *Hátrahagyott versei*. Bp., Ráth Mór, 1888 (Arany János hátrahagyott iratai és levelezése, I), III–XXXI, különösen XIII–XIV; VOINOVICH, *I. m.*, III, 168–169.
- ⁶³ Akadémiai Értesítő, 1858, 629; VOINOVICH, *I. m.*, III, 393–394; GERGELY, *Arany János...*, *i. m.*, 11; GERGELY, *Bevezetés*, *i. m.*, 602; FEKETE, *I. m.*, 43.
- ⁶⁴ GERGELY, *Bevezetés*, *i. m.*, 602; FEKETE, *I. m.*, 45.
- ⁶⁵ Akadémiai Értesítő, 1873, 137–144, különösen 138; VOINOVICH, *I. m.*, III, 203; GERGELY, *Bevezetés*, *i. m.*, 606; KERESZTURY, „Csak hangköre más”, *i. m.*, 436, 523, 536; FEKETE, *I. m.*, 48.
- ⁶⁶ Akadémiai Értesítő, 1880, 83–88, különösen 86; GERGELY, *Arany János...*, *i. m.*, 13; FEKETE, *I. m.*, 50.
- ⁶⁷ Akadémiai Értesítő, 1894, 281–282; KERESZTURY, „Csak hangköre más”, *i. m.*, 461; FEKETE, *I. m.*, 53.
- ⁶⁸ A felkérést lásd: Csengery Antal Arany Jánosnak, Pest, 1860. április 18. = AJÖM XVII, 391–392. A döntésről lásd a levél jegyzeteit: *Uo.*, 868–869.
- ⁶⁹ GERGELY, *Bevezetés*, *i. m.*, 602.
- ⁷⁰ Gyulai Pál Arany Jánosnak, [Elveszett], [1878. november 28.] = AJÖM XIX, 427; Arany János Gyulai Pálnak, Pest, [1878. november 28.] = *Uo.*, 427–429. Lásd még VOINOVICH, *I. m.*, III, 239, 247.
- ⁷¹ Akadémiai Értesítő, 1878, 99; GERGELY, *Arany János...*, *i. m.*, 13; FEKETE, *I. m.*, 198.
- ⁷² Arany 1865–ös megválasztásához lásd például VOINOVICH, *I. m.*, III, 178; KERESZTURY, „Csak hangköre más”, *i. m.*, 396. Az 1870-es választásra: Akadémiai Értesítő, 1870, 18.
- ⁷³ AkAlm, 1865, 126–127.
- ⁷⁴ Az 1865–ös névsor: AkAlm, 1865, 213–214.
- ⁷⁵ ARANY János, [c. n.], 1870. március 27. = AJÖM XIV, 361–362. A hivatali szolgára vonatkozóan lásd Arany János A cs. k. Adóblztosi Hivatalnak, 1866. június 19., MTA KIK Kt., RAL 1866 917 149.
- ⁷⁶ AkAlm, 1870, 119.
- ⁷⁷ AkAlm, 1873, 324. Szentest az 1874-es Almanach másodírnokként említi: AkAlm, 1874, 116.
- ⁷⁸ ARANY János, [c. n.], 1870. március 27. = AJÖM XIV, 361–362. A személyzet tagjaira és feladataikra vonatkozóan lásd még GERGELY, *Arany János...*, *i. m.*, 50–51. A Sasku halála utáni átszervezésről lásd még Arany János Eötvös Józsefnek, Pest, [1870. január 24.] = AJÖM XIX, 231–232.
- ⁷⁹ Az osztálytitkárokról: AkAlm, 1870, 7, 119, 129–130. Lásd még: GERGELY, *Arany János...*, *i. m.*, 50–51. Az osztálytitkárok és a főtítkári segéd személyéről: AkAlm, 1875, 217. Rónayt 1871. október 9-től Fraknoi – Frankl – Vilmos helyettesíti, (Akadémiai Értesítő, 1871, 245) majd 1873. május 21-től hivatalosan is Fraknoi lesz az osztálytitkár, (AkAlm, 1874, 115), míg Potemkin helyett 1874. június 15-től Berecz Károly a javítnok (AkAlm, 1875, 330). Az Akadémiai Almanachban 1870-ben főtítkári segéd minőségben említett Takács ugyane folyóirat szerint 1870-ben kiadói tisztséget is viselt, (AkAlm, 1870, 217), majd 1871-től a főtítkári segédi pozíció mellett főjavítnok posztot is betöltött (AkAlm, 1871, 237).
- ⁸⁰ Az osztálytitkárok feladatairól: AkAlm, 1870, 7, 119, 129–130.
- ⁸¹ AkAlm, 1865, 127.
- ⁸² VOINOVICH, *I. m.*, III, 178. Szalay titoknokságáról lásd: Soós István, *Szalay László, a Magyar Tudós Társaság titkára*, Történelmi Szemle, 2015/3, 411–440.
- ⁸³ Például: Arany János Csengery Antalnak, Szalonta, [1865. december 21.] = AJÖM XVII, 665; Arany János Csengery Antalnak, Szalonta, 1865. december 24. = *Uo.*, 665–667.
- ⁸⁴ Lásd AJÖM XIX, 570.
- ⁸⁵ Arany János Lónyay Menyhérthez, Pest, [1867.] március 20. = AJÖM XIX, 82–85. Lásd még e levél jegyzeteit: *Uo.*, 604–605. Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1866. november 14. = *Uo.*, 47–49. Lásd még e levél jegyzetét: *Uo.*, 570–571.
- ⁸⁶ Az új Akadémiai Alapszabály már nem említi az akadémiai jegyzői pozíciót (AkAlm, 1870, 109–121), és

- a tisztség az akadémiai tisztviselők felsorolásánál sem szerepel (AkAlm. 1870. 217–218).
- ⁸⁷ AkAlm. 1870, 119–120, 217; VOINOVICH, *l. m.*, III, 207. Csengery lemondásáról és Rónay kinevezéséről még: AkAlm. 1867, 268; AkAlm. 1868, 210; AJÖM XIX, 570.
- ⁸⁸ Arany János Lónyay Menyhérthez, Pest, [1867.] március 20. = AJÖM XIX, 82–85; VOINOVICH, *l. m.*, III, 206.
- ⁸⁹ VOINOVICH, *l. m.*, III, 178. Lásd még Arany János Tompa Mihálynak, Pest, [1865. január 26.] = AJÖM XVIII, 559.
- ⁹⁰ SZILÁGYI, *l. m.*, 60.
- ⁹¹ VOINOVICH, *l. m.*, III, 179.
- ⁹² Arany János Lónyay Menyhérthez, Pest, [1867.] március 20. = AJÖM XIX, 82–85; VOINOVICH, *l. m.*, III, 183.
- ⁹³ VOINOVICH, *l. m.*, III, 183. Az utcáról lásd KERESZTURY, „Csak hangköre más”, i. m., 450; AJÖM XIX, 599.
- ⁹⁴ Arany János Lónyay Menyhértnak, Pest, [1867.] március 20. = AJÖM XIX, 82–85; VOINOVICH, *l. m.*, III, 205; KERESZTURY, „Csak hangköre más”, i. m., 409–417.
- ⁹⁵ VOINOVICH, *l. m.*, III, 186.
- ⁹⁶ *Uo.*, 219.
- ⁹⁷ *Uo.*, 221–222, 242; KERESZTURY, „Csak hangköre más”, i. m., 449–455; AJÖM XIX, 705–706, 748, 824–825.
- ⁹⁸ VOINOVICH, *l. m.*, III, 222–229; KERESZTURY, „Csak hangköre más”, i. m., 454.
- ⁹⁹ VOINOVICH, *l. m.*, III, 230–231.
- ¹⁰⁰ Erről lásd például Arany János Ercsey Sándornak, Pest, 1865. június 29. = AJÖM XVIII, 609–611.
- ¹⁰¹ VOINOVICH, *l. m.*, III, 196, 242–246.
- ¹⁰² *Uo.*, 246.
- ¹⁰³ A rendjeiről lásd VOINOVICH, *l. m.*, III, 194–196; KOROMPAY H. János, *Arany János keresztje: A kitüntetés, Irodalomtörténeti Közlemények*, 2012/5, 518–553; SZILÁGYI, *l. m.*, 61.
- ¹⁰⁴ VOINOVICH, *l. m.*, III, 197–203. A kiadások: ARANY János *Összes költeményei*, Pest, Ráth Mór, I–VI, 1867; ARANY János *Összes költeményei*, Pest, Ráth Mór, I–VI, 1872²
- ¹⁰⁵ ARANY János, *Folyó ügyek a szünidő alatt* = AJÖM XIV, 565. Lásd még a dokumentum jegyzetelt: *Uo.*, 657. Lásd továbbá: KERESZTURY, „Csak hangköre más”, i. m., 460.
- ¹⁰⁶ Arany lemondásairól: VOINOVICH, *l. m.*, III, 248–250; KERESZTURY, „Csak hangköre más”, i. m., 460–461.
- ¹⁰⁷ AkAlm. 1879, 198; AkAlm. 1882, 174; VOINOVICH, *l. m.*, III, 250.
- ¹⁰⁸ SZILY, *l. m.*, 337; *Arany János és az Akadémia: Főtitkári jelentés* HEINRICH Gusztáv főtitkártól, Akadémiai Értesítő, 1917, 432–438, különösen 434.
- ¹⁰⁹ SZILY, *l. m.*, 334.
- ¹¹⁰ HEINRICH, *Arany János és az Akadémia: Főtitkári jelentés*, i. m., 435.